

Video - ergo sum

En presseforskers møde med avismikrofilmenes
fem glæder og fem smerter

af mag.art. Jette D. Søllinge

Forfatteren til denne artikel er sammen med professor, dr.phil. Niels Thomsen forfatter til De danske aviser 1634-1989 - hvoraf bind I-II af 3 bind udkom 1988-89 - håndbogs- og opslagsværket om den samlede danske dagspresse inklusiv aviser fra alle tidligere danske områder med udførlige beskrivelser af de enkelte aviser. Værket giver samtidig en fuldstændig ájourført beholdningsoversigt over bestandene af danske aviser i de tre store avissamlinger i Danmark: Det kongelige Bibliotek, hhv. Danske Afdeling og Universitetsbiblioteket, Fiolstræde og Statsbiblioteket. Artiklens anledning er Kulturministeriets (og Finansministeriets) bebudede krav om betydelige kassationer i de nævnte samlinger af originaler i de to biblioteker i de kommende år, krav som forfatteren, der er specialist i både avisernes og erstatningsmediernes indhold og tilstand stiller et stort kulturpolitisk og videnskabeligt spørgsmålstejn ved. Redaktionen har bedt forfatteren at tage på ekskursion ind i avisernes og mikrofilmens øjeblikkelige situation.

Et projekt af gigantiske dimensioner er lige så roligt, med start for en del år tilbage, kommet til verden i den danske biblioteksverden: en med tiden nogenlunde total filmning af samtlige danske dagblade fra de allerældste produceret på førstegenerations Gutenberg-konstruktioner til dem, der frisk suser ud af en firefarve-Uniman offsetkolos.

Som i lange perioder fast inventar på indtil flere læsesale med avisekspedition og mikrofilmmede aviser har Deres udsendte ret omfattende erfaring med disse spolede fænomener og har måttet lægge øre til adskillige kommentarer desangående, der spænder fra dyb beundring til absolut uigengivelige forbandelser.

På linie med så mange andre opfindelser er avismikrofilmen både opfundet og indført ud fra de mest altruistiske motiver, der oven i købet langt hen ad vejen er rigtige:

De fylder langt mindre end originalaviserne, hvilket betyder, at der kan spares dyr magasinplads, evt. spares plads i de hedt eftertragtede nærmagasiner - de voluminøse originaler kan så ligge i fjernere depoter.

Der kan tages aftryk ad libitum af masterfilmene, hvilket sikrer nye eksemplarer, efterhånden som de gamle slides op, eller til en spredning til alle de steder i landet, hvor der måtte være behov.

Vigtigst af alt: ved at benytte filmene skåner man de gamle avisbøger, der af flere årsager er lette ofre for nedbrydning. Den væsentligste årsag er her selve papirkvaliteten, der i lange perioder af pressehistorien har været rystende ringe - papiret simpelthen smuldrer væk i mange tilfælde, uanset hvor forsigtig brugeren er. De ældste aviser er kuriøst nok ofte i forholdsvis bedre stand end de nyere, idet der oprindeligt anvendtes samme papirtyper som ved de ikke altfor pretentiøse bogudgivelser, mens man senere gik over til en særlig (d.v.s. særligt dårlig) avis-papirtype. Også blandt de ældre aviser er der dog set bemærkelsesværdige fænomener som den 1676-avis på Universitetsbiblioteket, hvis papir er blevet til en substans, der minder om mørkegrønt glas, sandsynligvis p.g.a. forkert lim ved fremstillingsprocessen.

Mikrofilmernes nok største fordel set i forhold til brugerne ligger imidlertid i, at der hermed er givet let adgang til kopiering af artikler. Dette er en omstændelig proces med originalaviserne, der på grund af deres størrelse ikke kan fotokopieres på normal vis, men først må affotograferes, hvorefter der kan tages kopi fra filmen. Med mikrofilm springes det første, langsommelige led over, og der kan tages kopi direkte på et specielt kopiapparat.

Endvidere kan der tilføjes et helt bogstavelig vægtigt (undskyld!) argument, som sjældent fremføres offentligt: Mikrofilmene vejer kun en yderst beskedent brøkdel af de tilsvarende avisbøger på undertiden op til 16-20 kilo, hvilket gør filmene væsentlig mere menneskevenlige vis á vis det personale, der skal hente "aviser" til videbegærlige lånere.

Men - hvor længe var Adam og Eva i Paradisets have? Der er adskillige, til dels upåagtede, ulemper ved dette produkt af post-Gutenbergsk teknologi.

Der er dels tale om nogle helt generelle problemer forbundet med selve teknikken, dels om nogle mere specielle.

Hovedparten af de generelle problemer stammer primært fra selve filmningsprocessen:

Helt overordnet er filmningen ofte af alt for ringe kvalitet med manglende skarphed i billederne. Dette opstår ikke kun i forbindelse med den retrospektive filmning af ældre aviser, når de enkelte avisnumre ikke er sprættet fra hinanden, men er filmet som indbunden bog. Her har den eller de spalter, der er nærmest rygpermen ikke kunnet blive rettet ud, så teksten på filmen fremstår i buede, forkortede linier, der kun kan læses med stort besvær og

megen god vilje. Også de nye aviser, der filmes direkte og løbende i forbindelse med pligtafleveringen, leveres ganske ofte i uskarpe billeder.

Den manglende skarphed opstår desværre lettest i forbindelse med filmninger af de i forvejen ikke alt for tydeligt trykte aviser, sat i fraktursats ("gotiske" eller "krøllede" bogstaver). Så meget mere som man i fraktursatsens dage virkelig gik ind for genbrug og fortsatte med at anvende satsen, til den var slidt helt ulæselig eller endnu længere. Et godt eksempel på sådan slidt sats kan beskues af den interesserede i årgang ca. 1910 af Aftenbladet. Her sled man tydeligvis og synligt hver satsgrad, til der kun var sats igen til en bitte notits fra én sættekasse.

Besværet med uskarpe billeder på mikrofilmene kompliceres af, at læseapparaterne undertiden (ubehageligt ofte) er af dårlig kvalitet, nedslidte eller blot midlertidigt lidet samarbejdsvillige.

Hvis benytteren af læseapparatet i tilgift ikke har et altfor skarpt syn, bliver læsningen stort set umulig. Deres udsendte har i flere tilfælde observeret, at især ældre mennesker har opgivet at se, hvad der stod på den udleverede film, og derefter resigneret har forladt læsesalen.

Et andet problem - der absurd nok først er blevet reelt i de senere år, men vil blive stadig mere påtrængende fremover - stammer fra, at filmene er sort-hvide. Stadig flere aviser går over til farvetryk ikke blot enkelte striber eller i søndagstillæg og lignende, men hen over adskillige nyhedssider i hverdagsaviserne, hvilket medfører alvorlige tab af information, når den sort-hvide film benyttes. Eksempelvis er megen, informationstæt nyhedsgrafik i de store morgenaviser udført med bevidst brug af farver og dermed noget nær uforståelig, når farverne er væk.

En simpel, men nok så irriterende version af dette er, at selv avisens datolinie undertiden forsvinder i filmiske emulsionståger. Som eksempel kan nævnes Kalundborg Folkeblad o. 1974-79, hvor datoen i avishovedet trykkes på baggrund af en kraftig rød stribe. Nu er rød en særligt besværlig farve i forbindelse med det anvendte filmmateriale, da den bliver væsentligt mørkere. Så i det nævnte eksempel står datoen i sort på sort baggrund - en lidet læselig kombination. Inde i bladet står datoen ganske vist øverst på siderne, men i meget lille satsgrad, og i tilfældet 1974 er filmen generelt uskarpt.

Endnu et problem opstår som følge af, at aviserne ikke altid er ordentlig kollationeret inden filmningen, så manglende sider ikke er kommet med.

En opretning af allerede skete skader på dette felt vil imidlertid kræve omfattende genfilmning.

Selve det tilgrundliggende, de manglende numre eller sider, lader sig dog principielt - men med meget besvær - løse gennem grundig kollationering og ved derefter i påkommende tilfælde at benytte flere originaler til gensidig

Aviserne på denne vogn fylder i mikrofilmet form kun de 10 små kassetter på næstnederste hylde.

supplering, når der vel at mærke eksisterer flere sådanne: Nok findes der principielt mindst to eksemplarer af hver avis, et eller to i København (på Universitetsbiblioteket, eventuelt også på Det kongelige Bibliotek) og et i Århus (Statsbiblioteket), men disse er ikke nødvendigvis ens: Ofte er der tale om forskellige udgaver af samme avisnummer, da adskillige aviser udskifter en eller flere sider under trykningen.

Desuden findes aflæggeraviser *kun* på Statsbiblioteket, og i disse er der ofte tale om ganske betydelige afvigelser fra hovedudgaven, hvorfor også disse aviser kan være af en sådan interesse, at de bør filmes. I andre tilfælde er de dog rene aftryksblade, hvor kun hovedet er udskiftet.

Dertil kommer, at filmningen ikke altid er lige grundigt gennemført, så nogle opslag à to sider slet ikke er kommet med; sidst så Deres udsendte det i en Næstved Tidende fra foråret 1988. Eller, i forbindelse med den retrospektive filmning: nogen har skåret artikler ud af de gamle aviser med en kniv. I et tilfælde med en Politiken fra november 1930 havde en lidt for interesseret sjæl skåret en halv side ud - efter et alternativt eksemplar at dømmes var der tale om en annonce for Yaxa-sæbe (!). Dette var ikke opdaget af den, der foretog filmningen, så slutresultatet var, at oprindeligt fire sider var reduceret til to: Det halve ark var blevet bladet med om i stedet for at udgøre en amputeret del af to forskellige opslag.

En allerede noget mere speciel ulempe ved mikrofilmene sammenlignet med originalaviserne opstår i brugssituationer, hvor låneren ikke blot tilnærmelsesvis præcist ved, hvad vedkommende er på jagt efter. Det er en i forbløffende grad langsommelig proces på film at gennemse et større antal avis-sider for artikler om et bestemt emne over en periode eller blot for én bestemt artikel, som man ikke har egentlig datering af. Her er det væsentligt hurtigere at arbejde med originalavisen.

For en bruger (med rimeligt gode øjne), der så noget nær ved, hvad vedkommende søger, og hvor, frembyder filmene selvfølgelig ingen væsentlige ulemper i sig selv. Men megen, inspirerende "græssende" fremfindning af nyt stof inviterer de bestemt ikke til.

Helt umuligt bliver det imidlertid, når brugeren er en presseforsker, der skal foretage en kvantitativ indholdsanalyse. En forudsætning for at foretage en sådan er, at spaltelængder kan måles i det være sig tommer, centimeter eller millimeter. Og en sådan opmåling er enten foretaget præcist eller forgæves: omtrentlige mål duer helt enkelt ikke til noget som helst. Forudsætningen for at foretage en forsvarlig opmåling ved hjælp af filmene er ganske simpelt ikke til stede, da der ikke er det læseapparat skabt, der kan fastholde en forstørrelsesgrad. Det betyder helt kontant, at opmåling på ét billede i apparatet ikke kan sammenlignes med opmåling på ét af de måske flere hundrede andre billeder, der indgår i den pågældende undersøgelse. I denne og for den sags skyld andre sammenhænge kunne man have ønsket sig, at valget var faldet på microfiche i stedet for på mikrofilm, idet fiche-optagelserne med deres tilhørende læseapparater giver helt anderledes ensartede billeder på skærmene.

En sammenfatning kan rimeligvis lyde på, at avismikrofilmene med visse tekniske begrænsninger er et udmærket eller i hvert fald acceptabelt hjælpemiddel for folk, der søger viden om et emne, der i et vist omfang er kendt i forvejen, d.v.s. anvender avisstoffet som supplerende kildemateriale eller dokumentation, mens de er i varierende grad uanvendelige for forskere, der søger basalt ny viden eller gør selve avisindholdet til genstand for deres forskning.

Derfor kan det nok løbe én koldt ned ad ryggen, når man hører, at høje, biblioteksdirigerende myndigheder omgås med planer om at kassere mindst ét eksemplar af de gamle aviser, efterhånden som de mikrofilmes.

Dels er, som det turde være fremgået, filmene ikke nogen total brugsmæssig erstatning for originalaviserne, hvilket måske er taget for givet blandt planernes ophavsmænd.

Dels rejser i hvert fald ét af de fremkomne argumenter for kassation flere spørgsmål.

Et argument, som Deres udsendte ingen forudsætning har for at realvurdere, er, at det kræver alt for megen og alt for dyr magasinplads at opbevare de mange aviser. Indrømmet: Aviserne fylder godt til, men der ofres såmænd magasinplads på så meget andet og endnu værre skrammel.

Det problematiske argument går ud på, at aviserne alligevel forfalder til ubrugelighed, og en egentlig konservering er forrygende kostbar, hvorefter man lige så godt kan tage konsekvensen og gøre pinen kort. Problemerne med avispapiret og dets forfald har været behandlet før i *Magasin* (se 2. årg., nr. 4, 1987, hvor F. Regnér skrev om det), så det skal ikke behandles detaljeret her. Kun dette helt logiske: Hvis man kasserer, er man i hvert fald totalt og effektivt afskåret fra nogen sinde siden at konservere eller restaurere de medtagne avisbind. Og ingen kan vide, om nye teknikker på dette felt ligger lige om hjørnet.

Men hvad mere er: Findes der nogen som helst egentlig viden om, hvor lang *filmenes* holdbarhed er? Selv hvis en sådan viden rent teoretisk findes, kan den i sagens natur ikke være videre pålidelig i praksis. Undertegnede har personligt tilstrækkelig viden om fotografisk teknik, kemi etc. til kun alt for godt at vide, at selv ganske små fejl i fremkaldning og (nok især) den efterfølgende fiksering af en eksponeret film reducerer levetiden dramatisk.

Et sidste punkt her: Ved at kassere originalerne afskærer man samtidig tilige mulighederne for fremtidig overføring til helt andre medier, hvoraf nogle i dag eksisterer, andre ligger i svøb, mens atter andre ligger helt uden for fantasiens rækkevidde. Gode gamle Gutenbergs fantasi rakte næppe heller blot til linotype-maskinen. Af alternative teknikker har mikrofiche været nævnt. En anden tænkelig mulighed er video-still, der i øvrigt vil kræve langt mindre teknisk påpasselighed af kedsommeligt rutinepræg af operatørerne. Og endelig er der på det allerseneste sket et fascinerende gennembrud inden for mulighederne af at scanne tekst, sat i det være sig antikva eller fraktur, direkte over på edb via optiske læsere og avanceret programmel.

Denne sidste mulighed åbner vide perspektiver, der kan få enhver der er interesseret i pressen som sådan og/eller dens indhold til at danse af fryd: Tænk at kunne lægge en søgeprofil og få en flittig maskine til at gøre det grove søgearbejde for sig!